

3. *Животко А.* Історія української преси / Аркадій Животко. — К., 1999. — С. 256—257.
4. *Каменецький І.* Німецька політика супроти України в 1918-му році та її історична генеза / Ігор Каменецький // Український Історик. — 1968. — № 1/4. — С. 14.
5. *Кураєв О.* Українське питання у пресі центральних держав від початку Першої світової війни до «літнього наступу» 1915 року / Олексій Кураєв // Український археографічний щорічник. — К., 2006. — Вип. 10/11. — С. 844—848.
6. *Наріжний С.* Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. — Прага, 1942. — Ч. 1. — С. 14—15.
7. *Патер І.* Союз Визволення України: Заснування, політична платформа та орієнтація / Іван Патер // Вісник Львівського університету. Сер. історична. — Львів, 1999. — Вип. 34. — С. 331—339.
8. *Соколов В.* Українсько-французькі зв'язки у сфері культури / Віктор Соколов // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 6. — С. 42.
9. *Цвенгрош Г.* За вільну й незалежну: Українське питання у Швейцарії періоду Першої світової війни / Густав Цвенгрош // Дзвін. — 1992. — № 3/4. — С. 117—124.
10. *Hornykiewicz T.* Ereignisse in der Ukraine 1914—1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe / Theophil Hornykiewicz. — Philadelphia, Pa, 1966. — S. 173.

Олеся Дроздовська

«ВІСТИ З ПІВДНЯ» — МАЛОВІДОМА СТОРІНКА УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ХАРКОВА 1917 р.

У статті досліджено майже невідому сторінку української журналістики Харкова 1917 р. — відділ «Вісти з Півдня» щоденної газети «Ізв'єстія Юга»; подано огляд його історії та здійснено аналіз тематичного наповнення.

Ключові слова: *преса Харкова, 1917 р., Харківська Рада робітничих і солдатських депутатів, українська соціалістична фракція, тематика публікацій.*

В статті исследована малоизвестная страница украинской журналистики Харькова 1917 г. — отдел «Вісти з Півдня» ежедневной газеты «Ізв'єстія Юга»; представлено обзор его истории и осуществлено анализ тематического наполнения.

Ключевые слова: *печать Харькова, 1917 г., Харьковский Совет рабочих и солдатских депутатов, украинская социалистическая фракция, тематика публикаций.*

In the article the little-known page of the Ukrainian journalism of Kharkiv 1917 — the section «Visty z Pivdnya» of the daily newspaper «Izvestiya Yuga» was investigated; the view of its history was given and analyze of thematic was realized.

Key words: *Kharkiv press, 1917, The Kharkiv Council of the Workers and Soldiers Deputies, the Ukrainian Socialist faction publications, themes of publications.*

Падіння монархічної влади у Російській імперії на початку 1917 р. стимулювало соціально-національне піднесення у всіх регіонах держави, у тому числі й на Слобожанщині. На місцях, зокрема у Харкові, створювалися «різні інститути самоврядування та самоорганізації» [10, с. 275], почали виходити численні пресові видання, які, зазначає М. Скорик, утворювали складну систему «різних за періодичністю, спеціалізацією, мовою, громадсько-політичними симпатіями і спрямуваннями видань, кожне з яких потребує свого особливого дослідження» [14, с. 49].

На сучасному етапі пошукової (за бібліографічними покажчиками, науковими й публіцистичними розвідками, каталогами найбільших книгозбірень України і закордоння) та аналітичної роботи працівниками Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зареєстровано близько сорока назв періодичних видань, які 1917 р. почали виходити у Харкові. Левова частка цих пресодруків були російськомовними або двомовними (російська (домінуюча) та українська мови), і лише вісім із них зверталися до читача українською мовою.

Донині малодослідженою ланкою пресової системи Харкова залишалися «Вісти з Півдня». Згадки про них віднаходимо лише в історико-бібліографічному дослідженні З. Кузелі [3] й монографії І. Михайлина [10]. Зокрема, знаний харківський дослідник історії вітчизняної журналістики зазначає: «...харківська Рада робітничих і солдатських депутатів виступила видавцем української газети «Вісти з Півдня» (1917). І хоча про неї мало що відомо, вона свідчить про вагомість українських настроїв серед робітництва Харкова, які неможливо було ігнорувати» [10, с. 275]. Однак у процесі пошукової роботи та обов'язкового опрацювання пресодруків *de visu*, з метою їхнього подальшого

внесення до історико-бібліографічного дослідження «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.», два томи якого уже побачили світ, нам вдалося віднайти цю назву й одночасно заперечити твердження про самостійний статус «Вістей з Півдня». Забігаючи наперед, зазначимо, що це був відділ на сторінках щоденника «Извѣстія Юга», мовою спілкування якого із читачем була спершу — російська, згодом, час від часу, вміщувалися і україномовні матеріали.

Історія цього видання, а також друкованого на його сторінках україномовного відділу «Вісти з Півдня» започаткувалася 4 березня 1917 р. Від того дня у Харкові почав виходити російськомовний пресовий орган «Извѣстія Харьковского Совѣта Рабочихъ Депутатовъ», а від № 10 (за 13 березня) назву видання було доповнено — «Извѣстія Харьковского Совѣта Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ». Під цим логотипом газета функціонувала до № 83 (датований 15 червня) включно. Наступного дня щоденник вийшов під новою назвою — «Извѣстія Юга» і з підзаголовком — «Органъ Харьковского и Областного Комитетовъ Совѣтовъ Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ». Про затребуваність щоденника свідчить і той факт, що уже від № 88 територіальні межі його впливу на формування громадської думки значно розширилися, — газета почала виходити з підзаголовком «Органъ Харьковского Совѣта Рабоч. и Солд. Депутатовъ, Харьк. губ. и обл. Комитетовъ Совѣтовъ Рабоч. и Солд. Депутатовъ Донецкого и Криворожского Районовъ». Із незначними змінами у формулюванні підзаголовка «Извѣстія Юга» виходили до 19 грудня 1917 р. (1 січня 1918 р.)*. Натомість розпочала роботу газета «Юг» (згодом — «Наш Юг») — спочатку як орган Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів, Харківського губернського і обласних комітетів Рад робітничих і солдатських депутатів Донецького та Криворізького районів, а згодом (після об'єднання із газетою «Социал-демократ») — як орган Харківського й обласних комітетів Донецького та Криворізького басейнів РСДРП. Назву — «Извѣстія Юга» — було відновлено у лютому 1918 р. Остаточо щоденник припинив своє існування 4 квітня 1918 р. (на № 43) через перехід міста під владу німецько-австрійських військ, що, як відомо, увійшли на територію України на підставі Брест-Литовського мирного договору між Українською Центральною Радою, Німеччиною та її союзниками.

* Даткування чисел велося за старим і новим стилями.

Серед головних завдань «Изв'єстій Юга» як громадсько-політичної газети визначалося докладне висвітлення роботи місцевих органів самоврядування, ознайомлення читачів із соціально-економічною та суспільно-політичною ситуацією на Слобожанщині, інших українських землях, у Росії загалом та за кордоном. На сторінках видання домінували матеріали, присвячені діяльності Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів, обласного комітету Рад робітничих і солдатських депутатів Донецького і Криворізького районів, губернського громадського комітету, Харківської міської думи, а 1918 р. — Центрального Виконавчого Комітету Всеросійських Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, місцевих органів радянської влади на Харківщині та у Донецько-Криворізькому регіоні. Варто підкреслити, що впродовж 1917 р. усі газетні публікації були спрямовані на популяризацію і захист демократичної моделі суспільних взаємин; редакція, співробітники видання та численні дописувачі декларували прихильність до ідеї федеративного устрою Росії й національно-територіальної автономії України. 1918 р. політичні орієнтири відновленого видання зазнали змін — щоденник став речником і популяризатором політичних переконань РСДРП(більшовиків) на Харківщині й у Донецько-Криворізькому регіоні, був орієнтований на підтримку становлення радянської влади на цих землях. Українську мову в цей період функціонування видання було витіснено з його сторінок, за винятком декількох виразно пропагандистських матеріалів.

Щодо змісту і спрямування матеріалів щоденника, поданих у формі журналістських жанрів аналітичної групи, актуалізуємо увагу на україномовних публікаціях (їх автори згодом стали постійними співробітниками відділу «Вісти з Півдня»), оскільки саме вони були орієнтовані на українського робітника і засвідчували визнання редакцією його права на самостійне обрання шляху розвитку, відповідно до національних та соціально-економічних потреб. Україномовні журналістські тексти мали здебільшого популярно-пропагандистський характер і були спрямовані на поширення ідей соціал-демократії, ознайомлення читачів із політичними позиціями та діяльністю Української Центральної Ради, з роллю та завданнями Рад робітничих і солдатських депутатів в обороні національних інтересів «робітників-українців» й загалом — на підвищення рівня національної самосвідомості трударів. Наприклад, автор однієї з публікацій (за підписом: Микола), аналізуючи особливості організаційної та агітаційної роботи Ради робітничих і солдатських

депутатів серед українського робітництва, наголошував: «...найкраще організація робочого класа може пройти тільки тоді, коли він, національно свідомий, а в даному разі на Україні тільки тоді, коли наші землячки не будуть себе називати «хахлами» та малоросами, а вважатимуть себе членами українського робочого класу» [5]. Окрім того, в україномовних статтях порушувалися й такі питання, як: припинення війни, проведення всесвітньої революції з метою повалення влади «імпералістичної буржуазії» у всіх країнах світу, необхідність та неминучість «розриву» України з тогочасною владою Росії. «Українська Центральна Рада мусить вже зараз розірвати з Керенським й з його компанією й сама взяти всю владу на Україні», — заявляв автор статті «Що робити?» за підписом Микола [9].

Від серпня 1917 р. частка публікацій, орієнтованих на носіїв української мови, поступово зростала, а починаючи від № 132 (12(25) серпня) на сторінках газети було відкрито україномовну рубрику «По Україні». У її межах редакція вміщувала замітки та повідомлення, що відображали події громадсько-політичного життя у Києві, інших містах, містечках і селах України, інформували про долю окремих представників українського народу в Росії. Зокрема, небайдужий читач тут міг віднайти відомості про результати виборів у місцеві народні ради, діяльність Генерального Секретаріату, про роботу місцевих Рад селянських та Рад солдатських депутатів, Всеукраїнського кооперативного з'їзду, з'їзду УСДРП, I Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду, з'їзду Української селянської спілки Полтавщини, а також ознайомитися із тематикою доповідей учасників т. зв. З'їзду народів.

Поступово вплив національно орієнтованих українських політичних сил, що входили до складу Ради робітничих і солдатських депутатів Харкова, зростав. Опосередкованим свідченням цьому є і той факт, що у жовтні 1917 р. на сторінках «Изв'єстий Юга», як уже відзначалося, з ініціативи української соціалістичної фракції Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів (об'єднувала «в собі українських робітників та солдатів соціал-демократів з соціалістами-революціонерами») [7], було відкрито україномовний відділ «Вісти з Півдня», який мав спільну із щоденником нумерацію чисел. Таким чином його *de jure* ч. 173, а *de facto* ч. 1 вийшло 5(18) жовтня 1917 р. Загалом, за нашими підрахунками, світ побачило 45 чисел «Вістей з Півдня». Редагував відділ Микола Петренко, постійними авторами, крім нього, були: М. Василенко (низку публікацій підписував скорочено: Мик. Вл.), Я. Дов-

бищенко, О. Костат-Омельченко, Гнат Михайличенко (також підписувався: Гн. М-ко), О. Северов-Одоевський та О. Соколовський.

Доцільність запровадження україномовного відділу редакція мотивувала таким чином: «Заводячи український відділ при «Извѣстіяхъ Юга» ми мали на меті задовольнити потребу української демократії Харькова і Харьківщини в рідній місцевій пресі. «Вісти з Півдня» будуть замінити українську газету революційно-демократичного (соціалістичного) напрямку. Якої зараз ми тут не маємо» [2]*. Необхідно підкреслити, що композиційно відділ справді нагадував самостійне повноцінне пресове видання. У його межах щомісяця публікувалися передові статті, також уміщувалися аналітичні матеріали, велася хроніка місцевого та загальноукраїнського життя, яка подавалася під відповідними рубриками: «По Україні», «По нашому краю» («По Слобідській Україні»), «У Києві», «З робітничого життя», «З життя Укр. С.-Д. Роб. партії», «Хроніка», «Збори та засідання». У цитованій редакційній замітці повідомлялося, що з кола співробітників відділу утворено «редакторську колегію, в складі т.т. Петренка й Михайличенка». Його програму редакція окреслювала так: «Вісти з Півдня» будут освітлювати місцеве життя і життя всього українського трудового народу, освітлювати всякі біжучі політичні події з точки погляду його інтересів» [2]. Відділ не лише мав свою аудиторію у Харкові й на Слобожанщині загалом, а й викликав зацікавлення й увагу читачів інших регіонів України. Зокрема, у пресовому органі Центрального комітету УСДРП — щоденнику «Робітничя Газета» (Київ): у кількох листопадових числах за 1917 р. (№ 191 та 200), під рубрикою «З газет», опубліковано тексти-перекази змісту та цитування окремих, вміщених у «Вістях з Півдня» статей.

* Питання про потребу україномовного пресового видання, іншої просвітницької, агітаційної та інформаційної друкованої продукції, спрямованої на популяризацію соціал-демократичної ідеології та висвітлення діяльності Ради робітничих і солдатських депутатів, незадовго до відкриття відділу уже порушувалося на сторінках «Извѣстій Юга». Зокрема, автор статті «Органи революційної демократії на Україні» [5] писав: «...роля Рад Робітничих та Солдатських Депутатів буде величезна. Вони користуються довір'ям мас, вони вже мають практику, видають силу літератури, газет, журналів, ведуть агітаційну роботу — влаштовують курси, лекції, мітінги і т. д. Треба тільки подбати про те, щоб ця робота йшла на користь нашого українського робочого класу. А се може бути тільки тоді, коли все ведеться не тільки по руському але також і по українському. [...] Треба постаратися аби все, що друкується од імени Ради друкувалося неодмінно двома мовами по українському та російському, щоб вся робота була направлена так, щоб національні інтереси робітників-українців не забувалися».

Ось як узагальнено характеризує І. Михайлин зміст щоденника «Извѣстія Харьковскаго Совѣта Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ»: «Не просто висвітлення політичних подій, а тенденційний коментар до них складав зміст переважної більшості публікацій. Не інформаційна функція, а публіцистична й агітаційна актуалізувалися в революційній ситуації» [10, с. 275]. Ця оцінка є цілком слушною і щодо змісту «Вістей з Півдня».

Передовсім редакція відділу зосереджувала увагу на окресленні головних засад діяльності як української соціалістичної фракції Харківської Ради робітничих та солдатських депутатів, так і Української соціал-демократичної партії. (Це завдання здебільшого виконували передові статті автора, який підписувався Микола. Припускаємо, що за цим підписом друкувався редактор відділу Микола Петренко.) На впливовій ролі українських національно орієнтованих політичних сил у Харкові наголошувалося у замітці «Українська соціалістична фракція Р. Роб. та Сол. Деп.». Її автор стверджував: «Укр. соц. фракція стоїть на тій самій позиції на якій стоїть вся українська революційна демократія і роля її в Раді Роб. та Сол. Деп. мусить бути дуже великою. До її голосу прислухаються як до голосу всієї української революційної демократії, і хоча вона далеко менша од фракції большевиків чи руських с.-р., але з нею дуже й дуже рахуються» [7]. У ч. 178 редакція відділу опублікувала огляд роботи четвертого з'їзду УСДРП, який відбувався 30 вересня — 4 жовтня 1917 р. у Києві. Зокрема, тут повідомлялося, що з'їзд «рішуче став на оборону прав українського народа самому рішати свої діла й вільно входити в зв'язок з руським народом й з усіма іншими народами Російської Федеративної Республіки» [8]. Автори низки інших публіцистичних текстів ознайомлювали україномовного читача із правами, які отримали громадяни колишньої Російської імперії після Лютневої революції й зречення від престолу монарха, окреслювали шляхи політичного, економічного, культурного розвитку народів, що населяли її, у нових соціально-політичних умовах. Зокрема, у статті «Треба організовуватися» підкреслюється, що «здобутки революції покладаються не тільки в політичному визволенню держави од гніту царату, але в соціальному, економічному, національному визволенню мас. [...] І українська революційна демократія почала здійснювати революцію на українському народному ґрунті, почала проводити організацію українського робітництва, українського селянства, українського війська, почала здійснювати ті політичні права, які революція повертала українському народові як суверенній нації...» [6].

Колектив авторів «Вістей з Півдня» належним чином намагався відобразити події державотворчого процесу у Києві. Саме тому у відділі домінують різножанрові матеріали окресленого тематичного спрямування. Автори низки матеріалів, як-от: «Ще про Декларацію Генерального Секретаріату» М. Василенка (ч. 175); «Сьома сесія Центральної Ради» (ч. 191); «Новий склад Генерального Секретаріату» (ч. № 193); «Мала Рада» (ч. 203); «Закон про вибори в Українські Установчі Збори» О. Севрюка (ч. 205), аналізували організаційну та законотворчу роботу Української Центральної Ради, Генерального Секретаріату і Малої Ради. Майже в усіх журналістських текстах декларувалося визнання УЦР як головного представника УСДРП в Україні, лунали заклики до активних й рішучих дій на зразок: «Революційний шлях — це єдиний правильний шлях, який лежить перед Генеральним Секретаріатом» [7]. На затвердження Третього Універсалу (його текст було опубліковано у ч. 197), що проголошував утворення Української Народної Республіки та її федеративний союз із Росією, редактор відділу Микола Петренко від імені своїх колег і однодумців відгукнувся таким чином: «Ми щиро вітаємо мужній крок нашого народного Правительства — Української Центральної Ради — який показує нам вірний шлях до виходу з того тупіку, в який була загнана Революція в Російській Федеративній Республіці» [12].

Редакція «Вістей з Півдня» активно підтримувала ідею проведення виборів до Українських Установчих зборів як єдиного виразника «справжньої волі українського народу». Зокрема, у передовій статті, опублікованій у ч. 184, наголошувалося: «Ми ні в якому разі не можемо погодитися з тим, що життя українського народу, його відносини до інших народів будуть формуватися на Руських Установчих Зборах. Ми мусимо підвестися й з усією силою обстоювати льозунг зкликання Українських Установчих Зборів, на яких український народ вповні виявить свою волю» [4]. Принагідно у відділі вміщувалися й офіційні матеріали, як-от: накази генерального секретаря військових справ УНР С. Петлюри, резолюція ЦК УСДРП тощо.

Досить докладно у «Вістях з Півдня» висвітлювалося місцеве життя. Наприклад, тут друкувалися матеріали, присвячені діяльності українських громадських організацій Харкова і губернії загалом, а саме — Ради Слобідської України, Ради селянських депутатів Харківської губернії, Української військової ради. Серед низки злободенних проблем організації національного життя у Харкові чи не на перше місце

редакція відділу виносила питання про формування українського війська. У «Вістях з Півдня» вміщено низку заміток, що інформували читачів про перебіг подій довкола українізації 28-го полку Харківського гарнізону і створення на його основі 2-го українського полку, а також про ставлення самих військовослужбовців до цього. Так, у замітці «Український полк в Харькові» (ч. 179) зазначалося: «Ця справа зустріла найприхильніше відношення всього полкового комітету. Майже одностайно була винесена постанова про негайну українізацію полку. Навіть де-хто з росіян і голова комітету дуже щиро вітає ці заходи».

Серед інших важливих питань тогочасного національного життя, на яких зупинялися автори «Вістей з Півдня», — створення на місцях просвітницьких товариств і навчання дітей рідною мовою. І. Світличний в огляді роботи Харківського товариства «Просвіта» наголошував: «Потрібно, щоб усі, хто себе почуває українцем, принесли хоть малу жертву на просвітянські справи, бо просвіта народу — це найголовніше, найважливіше діло» [13].

Принагідно у публікаціях відділу заторкувалися і проблеми проведення земельної реформи та розв'язання продовольчого питання, відносин між українським та російським народами, об'єднання зусиль УСДРП і УПСР з метою протистояння зростаючій силі більшовиків. Усі окреслені питання розглядалися крізь призму політичних позицій редакції «Вістей з Півдня». Зокрема, Н. Омельченко, аналізуючи роботу комісії із земельних справ при Генеральному Секретаріаті, писав: «...коли на півночі нема ні влади, ні порядку, на півдні росте молода, могутня Народня республіка, творить новий лад, затверджує законами усі здобутки революції, творить міцну народню республіканську владу, і певно їй прийдеться стати тим центром, од якого почнеться будівля великої федеративної Республіки на руїнах бувшої самодержавної Російської держави» [11]. Подаючи подібного змісту публікації, редакція «Вістей з Півдня», якій доводилося працювати у досить складних політичних обставинах, що обумовлювалися «значним відсотком російського населення в губернії та великою питомою вагою в Харкові російськомовного пролетаріату, розгалуженою системою російських політичних організацій, географічною близькістю Харківщини до російських губерній» [1, с. 3], робила свій внесок у популяризацію ідеї незалежної української держави у цьому регіоні.

Однак, незважаючи на актуальність тематики друкованих матеріалів, відділу судилося нетривале життя — припинив він своє функціо-

нування незадовго до того, як перестав виходити щоденник «Изв'єстія Юга». «Вісти з Півдня» востаннє зустрілися зі своїми читачами 9(22) грудня 1917 р., у 218-му номері основного видання. Причиною цьому стала політична ситуація у регіоні — наприкінці листопада 1917 р. Харків опинився під владою більшовицьких військових частин, прихильники української держави зазнали переслідувань, а після проголошення Української Радянської Соціалістичної Республіки місто залишилося у її складі.

1. *Бондар Н. О.* Діяльність українських політичних партій на Харківщині в роки революції та громадянської війни (1917—1921 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Бондар Наталія Олександрівна. — Х., 2008. — 22 с.
2. Від редакції // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 181. — С. 4.
3. *Кузеля З.* З культурного життя України / Зенон Кузеля. — Зальцведель, 1918. — С. 9.
4. *Микола.* За українські Установчі збори / Микола // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 184. — С. 4.
5. *Микола.* Органи революційної демократії на Україні / Микола // *Изв'єстія Юга*. — 1917. — № 162. — С. 3.
6. *Микола.* Треба організуватися / Микола // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 175. — С. 4.
7. *Микола.* Українська соціалістична фракція Р. Роб. та Сал. Деп. / Микола // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 202. — С. 4.
8. *Микола.* Четвертий з'їзд Укр. С.-Д. Роб. Партії / Микола // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 178. — С. 4.
9. *Микола.* Що робити? / Микола // *Изв'єстія Юга*. — 1917. — № 165. — С. 3.
10. *Михайлин І. Л.* Нарис історії журналістики Харківської губернії (1812—1917) / І. Л. Михайлин. — Х. : Колорит, 2007.
11. *Омельченко Н.* Про земельну справу на Україні / Н. Омельченко // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 208. — С. 4.
12. *Петренко М.* Хай живе Українська Народня Республіка / Микола Петренко // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 196. — С. 4.
13. *Світличний І.* З діяльності «Просвіти» / І. Світличний // *Изв'єстія Юга* : [у відділі «Вісти з Півдня»]. — 1917. — № 189. — С. 4.
14. *Скорик М. М.* Особливості розвитку преси Харківщини (1812—1917 рр.) / М. М. Скорик // *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27—28 листоп. 1998 р. — Львів, 1999. — С. 46—49.